

Nederlands, Nederlandse Gebarentaal (NGT) en Nederlandse ondersteund met gebaren (NmG): wat is het verschil?

Dr. Trude Schermer
Directeur Nederlands Gebarententrum

in: Nieuwsbrief Rodok maart 2004

Inleiding

Ouders van kinderen met een auditieve beperking worden al heel vroeg geconfronteerd met de vragen rondom de wijze van communiceren met hun kind.

Steeds vaker blijkt dat ouders niet goed weten wat de verschillen zijn tussen bijvoorbeeld de Nederlandse Gebarentaal (NGT) en Nederlands met ondersteunende Gebaren (NmG) en welke vorm van communiceren zij nu eigenlijk het beste met hun kind kunnen gebruiken.

Daarom wordt in dit artikel kort uitgelegd wat de verschillen zijn tussen NGT en NmG.

Nederlands en de Nederlandse Gebarentaal.

Net als gesproken talen zijn gebarentalen ontstaan uit de behoefte van mensen om met elkaar te communiceren. Gebarentalen zijn pas echt onder de aandacht van horende mensen gekomen sinds het begin van de jaren zestig. Heel lang is gedacht dat gebarentalen geen echte talen zouden zijn. Men zag geen systeem in de manier waarop dove mensen gebaren gebruikten. In 1960 werd door de Amerikaanse taalkundige Stokoe ontdekt dat een gebaar, net als een gesproken woord, opgebouwd is uit een beperkt aantal betekenisloze elementen. Dit was erg belangrijk, want daarmee kon aangetoond worden dat gebarentalen beantwoorden aan de definitie van taal. Een taal bestaat namelijk uit betekenisloze elementen (fonemen), die volgens bepaalde regels gecombineerd worden tot grotere gehelen die wel betekenis hebben (morfemen). Daarnaast moet de koppeling tussen betekenis en gebaar arbitrair zijn en gebaren moeten conventioneel zijn.

De ontdekking van de elementen Handvorm, Beweging, Plaats en later ook de non-manuele kenmerken van het gebaar maakten de weg vrij voor onderzoek naar de grammatica van gebarentalen. Sindsdien is een groot aantal gebarentalen 'ontdekt' en beschreven. Onderzoek naar de Nederlandse Gebarentaal begon in 1981 en toonde aan dat de Nederlandse Gebarentaal een zelfstandige taal is. Op woord/gebaar niveau zijn er invloeden te zien van het Nederlands, maar de grammatica is heel anders dan die van het Nederlands. Zo is de woordvolgorde heel anders, is er geen systeem van lidwoorden, en er zijn bijvoorbeeld geen koppelwerkwoorden en wordt tijd niet uitgedrukt door een werkwoordsvervoeging. Eigenlijk lijkt de grammatica van de Nederlandse Gebarentaal meer op die van een gesproken taal als het Mandarijn Chinees dan op die van het Nederlands.

Kenmerken van gebarentalen

Hoewel gebarentalen over de hele wereld van elkaar verschillen, zijn er ook overeenkomsten. Er zijn twee principes die in alle gebarentalen, die tot nu toe bekend zijn, voorkomen: het eerste principe is dat van gelijktijdigheid (simultaneïteit) en het tweede is het gebruik maken van de ruimte voor het lichaam.

Met **simultaneïteit** in een gebarentaal wordt bedoeld dat talige informatie tegelijkertijd via de handen en via de andere delen van het lichaam kan worden overgebracht. Zo kan een gebaarder met de handen de gebaren IK en FIETSEN maken en tegelijkertijd met het hoofd NEE-schudden. De talige informatie die dan simultaan wordt overgebracht, kan vertaald worden met *ik fiets niet*.

Het maken van een gebaar duurt langer dan het uitspreken van een woord. Maar door informatie simultaan over te dragen, kost een zin in een gebarentaal ongeveer even veel tijd als een zin met dezelfde betekenis in een gesproken taal.

Het tweede principe dat een belangrijke rol speelt in de grammatica van alle gebarentalen is dat van **ruimte**. De manier waarop de ruimte een rol speelt binnen de grammatica van verschillende gebarentalen is zeer complex. Gebaren worden gemaakt in de ruimte bij en voor het lichaam. Deze

ruimte bestaat uit een cirkel voor het lichaam en wordt de gebarenruimte genoemd. Bepaalde plaatsen in deze ruimte hebben een vaste betekenis. Het persoonlijk voornaamwoord maakt hiervan gebruik: de plaats bij en op het lichaam staat voor IK. De plaats in de buurt van de gesprekspartner betekent JIJ de ruimte schuin rechts en schuin links voor het lichaam betekent : HIJ, ZIJ of HET. Het werkwoordssysteem in bijvoorbeeld de Nederlandse Gebarentaal (NGT) maakt gebruik van de vaste betekenis van plaatsen in de ruimte. Dit is te zien in het directionele werkwoordsgebaar GEVEN. In de basisvorm beweegt de hand van het lichaam af naar voren. Om *Ik geef aan jou* te gebaren beweegt de hand zich van die plaats naar het lichaam toe: de bewegingsrichting wordt dus omgekeerd. Ditzelfde principe wordt toegepast in werkwoorden als ROEPEN, ANTWOORDEN en KIEZEN.

De gebarenruimte wordt ook gebruikt om bijvoorbeeld de positie van mensen, dieren of dingen ten opzichte van elkaar duidelijk te maken. Het plaatsen van gebaren in de ruimte wordt lokalisatie genoemd.

Gebarensystemen: Nederlands met Gebaren

Uniek is de mogelijkheid om een gesproken taal met gebaren te combineren. Uit het voorgaande zal duidelijk zijn dat het niet mogelijk is om twee talen echt met elkaar te combineren: de grammatica van gebarentalen is heel anders dan die van de meeste gesproken talen. Dat betekent dat er geen sprake is van een zelfstandige taal, maar van een mengsel van een gebarentaal en een gesproken taal dat met de term gebarensysteem wordt aangeduid. Een gebarensysteem zoals we dat hier gebruiken is een visuele weergave van (een deel van) een gesproken taal, waarbij meestal gebaren uit het lexicon van de gebarentaal geleend worden ter ondersteuning van de gesproken taal. Sommige gebarensystemen gebruiken echter niet of nauwelijks het lexicon van een gebarentaal, maar maken gebruik van, meestal door horende hulpverleners, bedachte gebaren. De grammaticale structuur van een gebarensysteem is in principe die van de gesproken taal.

Kenmerken van gebarensystemen

Het belangrijkste verschil tussen gebarentalen als de NGT en gebarensystemen zoals NmG is dat gebarentalen zelfstandige, natuurlijke talen zijn van mensen die doof geboren zijn of vroeg doof geworden (de prelinguaal dove mensen). Gebarensystemen zijn in principe geen zelfstandige talen, maar communicatie hulpmiddelen om een gesproken taal visueel duidelijk te maken.

Er zijn strikte en vrije gebarensystemen. In strikte systemen wordt elk onderdeel van de zin visueel weergegeven, via een gebaar of via vingerspelling. Hierbij worden ook lidwoorden en werkwoordsuitgangen visueel weergegeven. Strikte systemen worden voornamelijk in onderwijssituaties gebruikt. Bij een vrij gebarensysteem worden niet alle woorden en uitgangen met een gebaar ondersteund. Bij een vrij gebarensysteem staat de overdracht van informatie centraal, niet de overdracht van hoe een zin er in gesproken taal precies uitziet.

Een belangrijke factor bij de wijze waarop gebarensystemen worden toegepast is de taalachtergrond van de taalgebruiker: iemand met NGT als moedertaal, zal op een andere manier NmG gebruiken dan iemand met Nederlands als moedertaal.

Toepassing van Nederlands met Gebaren

Aan het einde van de jaren zeventig werden gebaren weer in het de gezinsbegeleiding van dove kinderen en het dovenonderwijs geïntroduceerd. Aanvankelijk alleen in de vorm van een gebarensysteem: ter ondersteuning van de gesproken taal. Dit leverde hele positieve resultaten op: de communicatie tussen ouder en kind, tussen leerkracht en kind verbeterde aanzienlijk. Maar het Nederlands met Gebaren bracht niet wat men er in het onderwijs aan dove kinderen van gehoopt had. Dat wil zeggen, Nederlands met Gebaren functioneerde als communicatiemiddel wel, maar was niet de manier om Nederlands of NGT aan te leren voor dove kinderen. Vanaf begin jaren '90 werd steeds duidelijker dat dove kinderen tweetalig onderwijs nodig hebben. Er werd gekozen voor onderwijs in Nederlandse Gebarentaal en in Nederlands. De Nederlandse overheid steunde deze keuze door in 1999 subsidie te verstrekken aan een aantal landelijke projecten. Belangrijk argument in deze discussie was het gegeven dat men makkelijker een tweede taal leert op basis van de taalvaardigheid in de eerste taal.

Uit onderzoek van bijvoorbeeld Cummins (1976) bleek dat kennis van de eerste taal gebruikt kan worden in het opbouwen van kennis in de tweede taal. Met andere woorden als je één taal goed beheerst is het makkelijker om een tweede taal te leren. Voor dove kinderen is gebarentaal de eerste, meest toegankelijk en natuurlijke taal. Ondanks het feit dat 90% van de dove kinderen horende

ouders heeft, is de gesproken taal van de ouders niet de moedertaal van het dove kind. Met de opkomst van Cochleaire Implantaten (CI) zien we deze discussie weer terugkomen en is het niet meer duidelijk voor ouders welke taal voor hun kind de moedertaal is.

Het succes en de acceptatie van NmG in de verbetering van communicatie tussen doven en horenden, leidde er toe dat NmG ook bij andere groepen kinderen gebruikt gingen worden: slechthorende kinderen, autistische kinderen en kinderen met spraak- taalstoornissen. Het NmG dat tussen doven en horenden gebruikt wordt is over het algemeen sterk beïnvloed door de NGT. Elementen uit NGT, zoals bijvoorbeeld het gebruik van de ruimte voor het lichaam, ziet men terug in het NmG van mensen die ook NGT kennen. De modules NmG van het Nederlands Gebarententrum zijn ook gebaseerd op NGT modules. Het NGT lexicon wordt zoveel mogelijk gebruikt. Een deel van dat lexicon kan niet gebruikt worden in NmG: gebaren met een orale component (bijvoorbeeld het opbollen van de wangen in ERG-GROOT), uitdrukkingen en gebaren die niet in een één- op-één relatie gebruikt kunnen worden zoals bijvoorbeeld het gebaar FLUITJE-VAN-EEN-CENT.

Vaak stellen ouders de vraag hoeveel je moet weten van NGT om NmG goed te kunnen gebruiken. Het Nederlands Gebarententrum heeft op basis van jarenlange ervaring met oudercursussen altijd het standpunt ingenomen dat kennis van en vaardigheid in NGT het juist gebruik van NmG bevordert. Uit de praktijk van tolken blijkt dat de beste NmG tolken vaak de tolken zijn die NGT goed beheersen. Je kunt dan immers goed gebruik maken van de mogelijkheden van NGT binnen NmG zoals localiseren en gebruik maken van mimiek.

Wat nu precies een tolk tot een goede NmG tolk maakt en voor welke doelgroep, is nooit echt goed onderzocht. Ook daar zal onderzoek nodig zijn, want op die manier kun je antwoorden gaan geven op de vragen naar het juiste gebruik van NmG en wat je er wel en wat je er niet van kunt verwachten. Het zal duidelijk zijn dat er verschillende vormen van NmG bestaat: variërend van strikte ondersteuning van het Nederlands, tot een wat vrijere vorm waarin ook grammaticale elementen uit de NGT, zoals mimiek en lokalisatie, worden toegepast. Wie bij welke vorm van NmG baat heeft zal nader moeten worden uitgezocht.

Voor ouders en dove kinderen is het allerbelangrijkste dat zij een goede communicatie met elkaar hebben en als dat via NmG is, dan is dat op zichzelf nooit een probleem. Maar men moet zich goed realiseren dat een kind voor een goede taalontwikkeling volledig toegang moet hebben tot een taal. Voor ernstig slechthorend en dove kinderen is de enige taal die *volledig* toegankelijk is de Nederlandse gebarentaal. Op basis daarvan kunnen zij een tweede taal, het Nederlands verwerven. En voor de verwerving van de NGT geldt hetzelfde als voor de verwerving van elke andere taal: als je die taal pas later verwerft zul je die taal nooit echt goed beheersen. Dat is voor de meeste tweede taalverwervers niet zo'n probleem, want zij beheersen namelijk wel hun moedertaal goed. Maar voor dove kinderen komt het er op neer dat zij dan tussen het wal en het schip terecht komen: zij beheersen geen enkele taal echt goed. En dat was nou precies de reden waarom het dovenonderwijs op tweetalig onderwijs is overgegaan in de jaren negentig. Moderne technieken als CI en vroege opsporingstechnieken als neonatale gehoorscreening veranderen weinig aan de argumenten voor de noodzaak van het aanbod van twee talen in de opvoeding van en het onderwijs aan dove en ernstig slechthorende kinderen.